

BIBLIOGRAFIE

- Borcilă 1988 = Mircea Borcilă, *In memoriam. Gheorghe Ivănescu (1912–1987)*, în „Cercetări de lingvistică”, XXXIII, nr. 1, ianuarie–iunie, p. 91–92.
- Ionescu 1988 = Ion I. Ionescu, *Prof. dr. doc. Gheorghe Ivănescu (1912–1987)*, în „Analele științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași” (serie nouă), Filozofie, t. XXXIV, nr. 1, p. 69–70.
- Iordan 1982/1983 = Iorgu Iordan, *G. Ivănescu la 70 de ani*, în „Analele științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași” (serie nouă), Secțiunea IIIe. Lingvistică, t. XXVIII/XXIX, p. 1–2.
- Ivănescu 1983 = G. Ivănescu, *Răspunsul profesorului G. Ivănescu*, în vol. *Profesorul Gheorghe Ivănescu la 70 de ani. Omagiul elevilor și colaboratorilor*, Iași, Centrul de Multiplicare al Universității din Iași, p. 60–94.

IVĂNESCU, OMUL ȘI INTELECTUALUL

EUGEN MUNTEANU*

Stimate Doamnăle Președinte, Stimate Doamnăle Rector, Stimate Doamnăle Decan, Stimați colegi, doamnelor, domnișoarelor și domnilor studenți,

Când suntem foarte tineri, tineri sau încă tineri, ne stă poate bine să ne imaginăm sau să credem că nu datorăm mai nimic nimănui, că lumea, istoria și creația intelectuală încep cu noi. Pe măsură ce înaintăm în vârstă, în efemera existență personală care ne este dată, devenim din ce în ce mai conștienți că, dacă însemnăm ceva, dacă am reușit, sau credem că am reușit, să facem, să creăm sau să scriem ceva util și valoros, recunoscut ca atare de contemporanii noștri, lucrul acesta nu a fost posibil, dincolo de talentul și eforturile noastre, decât pentru că ne-am înscris într-o succesiune de personalități și evenimente care ne definesc în fond ființa și ne legitimează, atât ca persoane, cât și ca grupuri sau comunități. Obişnuim să numim *tradiție* această succesiune de întâmplări, persoane și evenimente legitimate. Nu afirm o idee nouă dacă spun că tradiția este mai mult decât un fundal, un sprijin și un reper, ea este un fel de mediu amniotic pe a cărui pondere, precum pe cea a aerului, nu o resimțim decât atunci când suntem privați de ea. Tradiția este multiplă și dinamică. Dintre numeroasele ei fațete și ipostaze, componenta formativă, cea la care ne raportăm ca oameni de știință, este, probabil, cea mai importantă, cel puțin la fel de importantă ca aceea pe care o primim prin limba pe care o vorbim sau prin memoria colectivă a gintei căreia îi aparținem. Cu alte cuvinte, suntem (și) ceea ce au reușit profesorii noștri să facă din noi!

Ceea ce se va întâmpla în următoarele două zile, la acest Colocviu, reprezintă, pentru comunitatea noastră, a filologilor ieșeni și a prietenilor noștri din alte părți, o celebrare comunitară, celebrarea unuia dintre cei mai proeminenți dintre predecesorii și magiștrii noștri. G. Ivănescu, eminent învățat, a fost profesor, mentor și îndrumător al multora dintre lingviștii și filologii ieșeni din ultimii 50–60 de ani, al căror număr se diminuează, din păcate, de la an la an. Câțiva dintre participanți (prof. Maria Iliescu, prof. Gavril Istrate și acad. Marius Sala) i-au fost colegi de generație, l-au cunoscut și au colaborat, într-un fel sau altul, cu G. Ivănescu.

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

Dintre iluștrii reprezentanți ai primei generații de discipoli (toți foști studenți) voi evoca numele lui Vasile Arvinte, Ștefan Giosu, Ecaterina Teodorescu, N. A. Ursu, Alexandru Andriescu, Valeriu Stoleriu și Liviu Leonte; doar ultimii patru mai sunt printre noi. Se adaugă o a doua generație de discipoli (nu întotdeauna foști studenți sau doctoranzi), din rândurile căreia am onoarea acum să îi numesc, cu o adâncă reverență, pe profesorii Vasile Țăra, Vasile Frățilă, Ileana Oancea, Maria Purdela Sitaru, Constantin Frâncu, Luminița Fassel, Sergiu Drincu și să evoc memoria lui Dumitru Irimia. În fine, mai există o a treia generație de discipoli, a celor care erau foarte tineri în urmă cu patru-cinci decenii, atunci când profesorul nostru se afla deja în amurgul vieții (Carmen-Gabriela Pamfil, Ioan Oprea, Cristina Florescu, Mihaela Paraschiv, Oana Popârda, Vlad Cojocaru, Lucia-Gabriela Munteanu, Eugen Munteanu). Cei mai mulți dintre cei care îmi faceți acum cinstea să mă ascultați, doamnelor, domnișoarelor și domnilor, nu l-ați putut însă cunoaște personal pe G. Ivănescu (a trăit între 2 noiembrie 1912 și 3 iunie 1987). Mai ales Domniilor Voastre mă voi adresa în următoarele minute, invitându-vă să veniți alături de noi în sfera protectoare a unei tradiții care ne cuprinde pe toți. Având certitudinea că multe din ideile și faptele științifice ale lui G. Ivănescu vor fi amplu reflectate și dezbătute în comunicările anunțate, voi încerca să vă schițez un portret al omului care a fost G. Ivănescu.

Dacă ar mai fi fost încă în vigoare canoanele speciei literare antice *de viris illustribus* (ilustrată de scriitori precum Sallustius, Cornelius Nepos, Sf. Hieronymus), imperativele parcimoniei, exactității și clarității m-ar fi silit să mă străduiesc să îmi condensez atât de mult ideile, amintirile și impresiile, încât ele să încapă, în enunțuri memorabile, în cel mult o pagină. În câteva perioade lungi și decantate, ar fi trebuit să spun esențialul despre originea, cursul vieții, caracterul, profilul moral și faptele personalității descrise. Restricțiile stilistice ale lumii noastre sunt mai puțin aspre, așa că voi face același lucru, dar în mai multe pagini.

Așadar, după cum știm din chiar amintirile sale, expuse cu diferite prilejuri aniversare, G. Ivănescu s-a născut la Vutcani, sat în fostul județ Fălciu, azi județul Vaslui, într-o familie de mici intelectuali și funcționari de țară, cu mare respect pentru cultură, unii dintre ei chiar cu modeste preocupări culturale, cum ar fi culegerea de material folcloric. Cultul pentru Nicolae Iorga și un tip de naționalism popular, constructiv, sincer și entuziast, a fost moștenit de Ivănescu din familie, dar era de fapt larg răspândit în mediile populare din epoca interbelică și cultivat în școală. Ca atâția alți copii din anii '20 ai secolului trecut, G. Ivănescu a beneficiat de excelentul nivel al instrucției elementare și liceale la care se ajunsese prin grija statului și prin aplicarea consecventă a inspiratelor reforme ale lui Spiru Haret. Primele lecturi ale elevului Ivănescu, dincolo de manualele școlare, au fost, potrivit propriilor mărturii, volumele *Istoria românilor în chipuri și icoane* și *Viața lui Ștefan cel Mare* de Nicolae Iorga, precum și diferite reviste de cultură. Mutat, la vârsta de 11 ani, la Bârlad, împreună cu familia, adolescentul G. Ivănescu frecventează renumitul liceu „Gheorghe Roșca Codreanu”. Întâlnirea cu un priceput și pasionat profesor de latină, Gheorghe Neșțian, îi trezește un interes special

pentru limbile clasice, latină și greacă, dar și pentru cele moderne în general, italiana și franceza în particular, drept care silitorul adolescent își procură instrumentele de lucru necesare: dicționare, gramatici, diferite alte cărți. Între volumele pe care le găsește în Biblioteca Societății culturale „Avântul” din oraș, al cărei membru devenise, dă la un moment dat, în 1928, deci la vârsta de 16 ani, peste *Principiile de istoria limbii* ale lui A. Philippide, din care mărturisește că, la vârsta respectivă, nu a reușit să înțeleagă mare lucru. Interesul pentru învățarea și studiul limbilor i se precizează însă decisiv, de vreme ce, în clasa a șaptea de liceu, în iarna anilor 1929–1930, la vârsta de 17–18 ani, își comandă în străinătate și primește acasă valoroase cărți de specialitate: Jules Vendryes, *Le langage* (Paris, 1921), August Leskien, *Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache* (Weimar, 1871; ed. a II-a, 1905); Othon Rieman și Henry Goelzer, *Grammaire grecque complète* (Paris, 1926).

Un articol scris la vârsta de 18 ani pe bază de intuiție, în care afirmă că sufixul românesc *-ie* din cuvinte precum *bogăție* sau *omenie* este de origine greacă, este trimis de Ivănescu la Chișinău profesorului Petru Constantinescu-Iași, istoric și viitor important demnitar al statului comunist. Acesta retransmite articolul novicelui din Bârlad, profesorului Gorge Pascu, la Iași, iar cunoscutul filolog și apropiat al lui A. Philippide îl citește cu atenție și îl returnează autorului, împreună cu unele observații și sfaturi. Întâlnirea, mediată de un cunoscut din Bârlad, deja student, cu profesorul Gorge Pascu se va dovedi decisivă, căci, în toamna anului 1930, tânărul Ivănescu se înscrie la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Iași, dar nu la Secția de filologie clasică, cum dorise inițial, ci la Secția de filologie românească. Vor urma trei ani de studiu intens, cu marii profesori ai literelor ieșene interbelice: lingvistul A. Philippide, lingvistul și filologul Gorge Pascu (1882–1951), slavistul Ilie Bărbulescu (1873–1945), istoricul literar Octav Botez (1884–1943; acesta citea de fapt cursul lui G. Ibrăileanu, care era bolnav), clasicistii I.M. Marinescu (1880–1965) și Cezar Papacostea (1886–1936), istoricii Orest Tafrali (1876–1937), Paul Nicorescu (1890–1946) și Ilie Minea (1881–1943). Pe Iorgu Iordan (1888–1986) l-a audiat doar un semestru, la un curs de introducere în filologia romanică, ca suplinitor al lui Dimitrie Găzdaru (n. 1897), plecat la studii în Spania. Pe G. Ibrăileanu, a putut însă să îl audieze pe parcursul mai multor semestre, din toamna lui 1931 până în vara lui 1933.

Dar marea întâlnire a tânărului student filolog a fost cu cel care avea să-i devină magistrul suprem, admirat, iubit și urmat cu fidelitate, lingvistul Alexandru Philippide (1859–1933). Descoperirea doctrinei lingvistice a lui Philippide l-a condus la formarea convingerii că acesta este un mare învățat, ale cărui teorii merită asumate: „Pentru mine era clar că prin Philippide s-a creat un punct de vedere românesc în teoria limbii” (*Profesorul Ivănescu la 70 de ani*: 87). Ce a primit G. Ivănescu de la Universitatea din Iași o spune el însuși în mod explicit și cu recunoștință: „Universitatea din Iași mi-a dat, în cei trei ani de studii, o sumă de cunoștințe și de idei, unele de o mare originalitate, pe baza cărora se putea păși cu succes și încredere în cercetarea limbilor” (*ibidem*).

Ca bursier al statului român, Ivănescu își petrece anii următori în stăinătate, la universități reputeate. Merge mai întâi la Paris unde, în anii 1934–1935, urmează cursurile de lingvistică celtică ale lui Jules Vendryes și seminariile de filologie romanică ale lui Mario Roques. În continuare, în 1935–1936, va studia la Roma, urmând, între altele, cursurile de filologie romanică ale lui Giulio Bertoni (1878–1942), continuator al filosofiei idealiste create de Benedetto Croce (1866–1952) și Giovanni Gentile (1875–1944), precum și cursurile de limbă sanscrită ale lui Carlo Formichi (1871–1943). G. Ivănescu va afirma mai târziu că, deja în acei ani de formare, la Roma, i-a venit ideea de a încerca să concilieze idealismul lingvistic propus de Benedetto Croce și Karl Vossler (1872–1949), cu determinismul profesat de A. Philippide, devenindu-i clară distincția fundamentală între dialectele populare și limbile literare, idee pe care o va teoretiza mai târziu, într-un cunoscut studiu din 1972, publicat în revista „Philologica” (II) din Craiova, cu titlul *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*.

Revenit la Iași, G. Ivănescu ocupă postul de asistent, pe care îl dobândise încă din 1935, la facultatea la care fusese student. Se înscrișese deja la doctorat în anul 1933 și a depus lucrarea în 1937. Din motive necunoscute, aprobarea de susținere publică, obținută din partea Consiliului Facultății de Litere în anul 1938, nu s-a concretizat, așa încât întregul proces va fi reluat peste mulți ani, în 1945, la sfârșitul războiului. Cu titlul *Problemele capitale ale vechii române literare*, teza a fost admisă la 2 octombrie 1945 și distinsă cu mențiunea Magna cum Laude de o comisie din care au făcut parte, alături de conducătorul tezei și referentul principal, Iorgu Iordan, profesorii Petru Caraman, I.M. Marinescu și N.I. Popa, președinte al comisiei fiind Constantin Balmuș, decanul Facultății. După mutarea la București a lui Iorgu Iordan, în anul 1946, G. Ivănescu îi succedă acestuia, ca profesor plin. Ceea ce părea însă începutul unei cariere de excepție se întrerupe în mod brutal, căci, sub tăvălugul masivelor epurări ale învățământului românesc impuse de regimul comunist, alături de zeci de alți eminenti profesori și reprezentanți ai științei românești, G. Ivănescu se vede eliminat, în septembrie 1952, din Universitate. Urmează apoi, timp de aproape un deceniu, o perioadă de privațiuni și frustrări, mai întâi, scurt timp, ca cercetător la Institutul de Istorie și Filologie al Academiei, Filiala Iași (întemeiat în 1927 de A. Philippide), apoi, după mutarea cu familia la București în 1956, ca secretar științific al Comisiei pentru studiul formării limbii și poporului român la Academia Română. În pofida vitregiei vremurilor, G. Ivănescu și-a continuat cu discreție marile proiecte științifice, acumulând material și scriind intens studii și articole, în parte publicate. Din această perioadă datează o scrisoare expediată din Iași la data de 26 martie 1957 de marele slavist Petru Caraman (1898–1980), la rândul lui alungat din Universitate și din spațiul public. Din această scrisoare, pe care am publicat-o împreună cu întreaga corespondență dintre cei doi (Munteanu 2011), citez un pasaj nu doar foarte emoționant prin tonalitatea sa cvasiprofetică, dar și foarte precis în aprecieri și caracterizări:

„Te felicit din adâncul inimii! Asemenea studii se pot citi rar, nu numai la noi, ci și în țările cu veche tradiție științifică. Publicându-le, ai cinstit ca nimeni altul România, iar D-tale ți-ai

stabilit o reputație de savant de marcă, pe care nimeni n-ar putea-o contesta vreodată. Te-ai ridicat alături de marii noștri lingviști: Hasdeu, Philippide, Densusianu, Pușcariu și Capidan. Eu sunt convins însă că-i vei depăși. Foarte serioase motive, pe care mi le oferă chiar respectivele studii ale D-tale, mă fac să cred cu tărie acestea:

1. *îndrăzneala gândului* pornit să scruteze cu o curiozitate puțin comună locuri ne mai umblate sau locuri bătute de vânturile controverselor – ceea ce, după părerea mea, este o primă condiție pentru creația originală, adică pentru creația autentică;
 2. *erudiția bogată*, exuberantă chiar, care e atât de indispensabilă p[entru] înălțarea unui edificiu solid, fiindcă ea constituie *documentarea* subiectului cu întregul lui complex de probleme – deci se identifică cu însăși temelia edificiului;
 3. *simțul măsurii*, ca și *al prudenței*, ceea ce-i totuna cu atitudinea critică față de ipotezele puse, față de ideile – proprii sau streine – și spre marea mea satisfacție această calitate apare tot mai pronunțată în lucrările D-tale;
 4. *punerea la contribuție a atâtor discipline auxiliare*, ceea ce reușești să faci cu atâta tact – vreau să spun cu atâta logică – și cu atâta competență;
 5. *perspicacitatea rară* de care dai dovadă și care nu poate avea altă explicație decât pregătirea serioasă ce-ai știut să-ți faci și mai ales talentul cu care te-a înzestrat maica natură.
- Cred că niciunul din marii lingviști români amintiți mai-nainte nu întrunesc aceste calități în gradul în care eu le citesc în ultimele D-tale lucrări. «Le rôle des Japhétites...» este mai mult decât o mare făgăduință. Este începutul unei mari realizări. Aștept dar de la D-ta lucrarea de măsura talentului D-tale, adică acea lucrare masivă, de proporții impunătoare. O aștept în ciuda vitregiei timpului și a oamenilor cari te înconjoară și cari mă dezgustă prin micimea și josnicia lor. O așteaptă de la D-ta România cea eternă. Nu mă lăsa să plec în lumea umbrelor înainte de a o vedea, de a mă delecta citind-o și admirând-o. Este, cred, o datorie a vieții D-tale față de D-ta însuși și față de nația românească întreagă. Eu unul sânt mândru de D-ta, nu numai că ești prietenul meu – tânărul meu prieten, în care am intuit din primul moment pe omul cu un fond neobișnuit de serios – dar sânt mândru mai ales ca Român!”

Interesant este de remarcat faptul că, la polul politic și ideologic opus, în cuvinte foarte elogioase, deși cu sobrietatea care îl caracteriza, s-a pronunțat de asemenea, la adresa fostului său student și asistent, și Iorgu Iordan, cunoscututul lingvist, academician și demnitar din perioada comunistă. În scrisoarea (datată: București, 23.XI.1982) trimisă de I. Iordan și citită la Iași, în ședința solemnă de sărbătorire a profesorului G. Ivănescu în 1982, la împlinirea a 70 de ani de viață, găsim următoarele aprecieri:

„Tov. Ivănescu este, incontestabil, unul dintre marii noștri lingviști, și nu numai în comparație cu cei de astăzi. Pe aceștia îi întrece prin marea erudiție, care îl apropie de Hasdeu și Philippide. Cu cel dintâi seamănă și prin bogăția și varietatea problemelor lingvistice care îl preocupă. Nu există aproape nici o ramură a lingvisticii care să nu-l fi atras și să nu-l fi determinat să abordeze una sau alta dintre problemele supuse discuției. La aceste calități, rare, în general, aș adăuga una, și mai rară, poate, și anume: originalitatea ideilor, care, câteodată, surprinde și chiar derutează, dar nu trebuie să uităm că știința, în general, progresa tocmai prin noutatea punctelor de vedere ale slujitorilor ei” (*Profesorul Ivănescu la 70 de ani*: 29).

Mai mult încă, la apariția capodoperei ivănesciene *Istoria limbii române*, Iorgu Iordan și-a reluat aprecierile superlative, publicând în revista „Limba română” o recenzie foarte laudativă despre această carte, cu titlul *Habemus papam*. Prin întrebuițarea cunoscutei sintagme, rostite solemn la Curia papală de la Vatican pentru a anunța *urbi et orbi* alegerea unui nou papă, Iordan dorea să exprime ideea că, în fine, o istorie completă a limbii române a fost scrisă.

Se pare că, la inițiativa chimistului Ilie Murgulescu (1902–1991), în mod repetat ministru al Învățământului și președinte al Academiei Române, care îl va sprijini ulterior, în 1965, să fie ales membru corespondent al Academiei, Ivănescu a fost trimis la Timișoara, unde, între anii 1962 și 1969, ca profesor de lingvistică romanică și generală, a contribuit masiv la crearea unei tradiții universitare solide. Cu același scop „misionar”, G. Ivănescu zăbovește în perioada 1969–1971 la Craiova, pentru a întemeia și organiza acolo Catedra de limbă română și a ocupa postul de dorector al Centrului de Istorie, Filologie și Etnografie al Academiei Române. În 1971, G. Ivănescu este reprimat în cele din urmă acasă, la Alma Mater Jassyensis, unde va predă, până la pensionarea definitivă din 1980, cursuri de lingvistică indo-europeană, de germanistică, seminarii speciale de limbă literară. A publicat, în timpul vieții, pe lângă teza de doctorat, *Problemele capitale ale vechii române literare* (1947–1948, reeditat în 2012) și *Cursul de sintaxa limbii române moderne* (Iași, 1948, litografiat, reeditat, în 2004, de Oana Popârda), următoarele volume: *Istoria limbii române* (Iași, 1980), (în colaborare cu Th. Simenschy) *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene* (București, 1981), *Lingvistică generală și românească* (Timișoara, 1983) și, postum, *Studii de istoria limbii române literare* (Iași, 1989). Se adaugă câteva sute de articole și studii cu tematică foarte diversă, risipite prin diferite publicații, ediții și numeroase proiecte științifice rămase în cele câteva mii de pagini de manuscrise conservate în clădirea în care ne aflăm [clădirea Filialei din Iași a Academiei Române – n.red.], în fondurile Bibliotecii Filialei din Iași a Academiei Române.

*

Aș dori, în ultima parte a intervenției mele, să îmi permiteți, onorată asistență, să evoc câteva dintre momentele întâlnirii mele cu profesorul Ivănescu, pentru ca la final să încerc și schița unui portret. Deși numele lui îmi era cunoscut de la cursurile de istoria limbii sau de la cele de limbă literară, titularii acestora, profesorii Vasile Arvinte și, respectiv, Al. Andriescu, menționându-l și citându-l frecvent pe profesorul lor, prima dată l-am văzut pe Ivănescu în anul 1977, cu prilejul ședinței festive de sărbătorire a sa la împlinirea vârstei de 65 de ani. Ceea ce m-a impresionat în mod excepțional nu a fost atât figura sărbătoritului, cât intervenția memorabilă a profesorului Petru Caraman. În prezența tuturor oficialităților universitare, rector, decani, membri ai senatului, a unui numeros public studentesc, probabil și a unor reprezentanți ai partidului, bătrânul slavist, un bărbat înalt, drept, cu o coamă colilie și cu o voce puternică, sonoră, posesor al unui tip de discurs aulic pe care nu-l mai cunoscusem până în acel moment, a început, nu doar fără să fie invitat, ci și în pofida refuzului expres al prezidiului de a-i acorda cuvântul, să vorbească. Am perceput imediat caracterul cu totul special al momentului, tensiunea din sală părea să aibă o consistență aproape fizică. Petru Caraman a vorbit aproximativ 10 minute, expunând în linii mari ideile din scrisoarea citată mai sus și deplângând, în tonuri vituperante și în reproșuri dure și

explicite la adresa „statului și partidului”, faptul că un învățat atât de strălucit precum G. Ivănescu este menținut încă la rangul de membru corespondent al Academiei Române.

Evenimentul la care asistasem m-a convins ca, împreună cu colega și viitoarea mea soție, care îl alesese deja pe profesorul Ivănescu să-i fie îndrumător al tezei de licență, să frecventăm singurul curs pe care îl oferea studenților de la Secția de filologie românească, un curs facultativ de gramatică indo-europeană. Timp de un semestru, Ivănescu ne-a expus structura gramaticală și lexicul de bază ale indo-europenei primitive, pornind de la câteva pasaje din *Iliada* lui Homer. Mărturisesc că, deși impresionat de erudiția profesorului și de pasiunea evidentă cu care își expunea materia, disciplina în sine mi s-a părut aridă și neinteresantă. Preocupările mele mergeau oricum, în acea etapă, mai degrabă spre filologia clasică, spre istoria și critica literară, decât spre lingvistică. Câștigasem însă convingerea că abia atunci, la sfârșitul perioadei de studenție, îmi fusese dat să văd cum arată și cum se comportă un om de știință autentic și un mare profesor. În cei câțiva ani care au urmat, contactele mele cu G. Ivănescu au fost rare și sporadice, limitându-se la micile servicii pe care, de regulă telefonic, mă ruga să i le fac: să-i aduc o anumită carte sau o revistă de la Biblioteca Centrală Universitară, să îi verific direct vreun citat sau o trimitere incompletă, să îi cumpăr câte o carte despre care auzise că a apărut. Abia în 1983, când, devenit cercetător la Institutul „Philippide” (care se numea atunci Centrul de Lingvistică și Istorie Literară și se afla în subordinea Universității), am început să mă interesez mai îndeaproape și mai sistematic de problemele de lingvistică, l-am căutat pe profesorul Ivănescu. M-a adoptat repede și cu ușurință, cei câțiva ani care au urmat până la decesul său fiind pentru mine de importanță primordială. Relația cu profesorul Ivănescu era pentru mine cu atât mai atrăgătoare, cu cât, descoperind în acei ani doctrina lui Eugeniu Coșeriu și căutându-i cu asiduitate scrierile, am aflat de relația de prietenie dintre ei. Cu un altruism pe care îl au doar marile caractere, profesorul Ivănescu nu s-a supărat pentru interesul pe care îl arătam lui Coșeriu ci, dimpotrivă, mi-a împrumutat el și chiar mi-a dăruit câteva *separata* cu articole de Coșeriu. Între acestea, studiul fundamental *Determination y entorno*, publicat de Coșeriu în 1956. Evoc încă o dată, și în acest cadru, momentul de bucurie extremă pe care l-am resimțit într-o seară de aprilie a anului 1991 când, prezentându-i extrasul respectiv, cu dedicația din 1957 („Lui Gheorghe Ivănescu, ca unui frate mai mare”), Coșeriu a adăugat, repetând inimitabila lui iscălitură, propoziția „Lui Eugen Munteanu, ca unui frate mai mic”. Am considerat și consider în continuare că acest gest generos din partea lui E. Coșeriu este cel mai prețios dar pe care l-am primit vreodată. Văd în el un fel de legătură simbolică între mine și cei doi mari învățați cărora am avut neprețuita șansă să le fiu discipol. Despre relația dintre acești doi magiștri ai mei am relatat mai pe larg cu alt prilej (Munteanu 2012), așa că nu mai insist aici.

În anii 1984–1987 m-am întâlnit cu G. Ivănescu aproape săptămânal, îmbibându-mă, ca să spun așa, de personalitatea lui și, aș îndrăzni să spun, de farmecul lui. Discuțiile noastre săreau de la una la alta, alternând subiectele și

temele serioase, de erudiție filologică sau de gândire lingvistică, cu cele „neserioase”, ținând mai ales de viața sentimentală a diferitelor personalități. Cunoștea și relata cu vădită plăcere detalii anecdotice legate, de exemplu, de tribulațiile familiale ale lui Philippide sau de dilemele sentimentale ale lui Ibrăileanu, de complicatele relații umane dintre O. Densusianu și I.-A. Candrea, la fel cum nu se sfia să vitupereze comportamentele aberante ale diferiților „imbecili” contemporani. În registru grav, îmi împărtășea, la cerere, reflecțiile de ultimă oră asupra unor probleme cărora le dăduse cândva o soluție. La un moment dat, după ce săptămâni de-a rândul îmi aducea, la întâlnirea din apartamentul nostru, câte două-trei scrisori pentru a mi le dăruia spre păstrare, m-a chemat la el ca să preiau un „transport” semnificativ, un sac întreg cu câteva sute de scrisori primite de el de-a lungul anilor, de la diferite personalități (Petru Caraman, Haralamb Mihăescu, Theofil Simenschi, Eugeniu Coșeriu și mulți alții). Colecția cuprindea scrisori începând aproximativ cu 1958. Ivănescu mi-a mărturisit că, într-un anumit context, în anii care au urmat eliminării sale de la Universitate, și-a ars el însuși întreaga corespondență anterioară, de teamă că în scrisori s-ar putea găsi ceva care să îl incrimineze la anchetele Securității, care i se păreau iminente. După o primă triere și alfabetizare a acestor scrisori, l-am rugat pe destinatarul lor să îmi dea detalii despre expeditori. Bogatele informații primite atunci de la Ivănescu și notate direct pe plicurile originale mă vor ajuta la alcătuirea unui volum de corespondență.

Enorm de multe lucruri am învățat în ultimii săi doi ani de viață, când Ivănescu m-a solicitat să îl ajut la alcătuirea și pregătirea pentru tipar a studiilor sale de istoria limbii române literare, altele decât *Problemele capitale ale vechii române literare*. Astfel, l-am ajutat la adunarea textelor, la asamblarea lor, la completarea trimiterilor bibliografice, de multe ori incomplete, la corectarea dactilogramelor realizate de dl Fasolă, dactilografatul său preferat, și, ulterior, la corecturile în șpalturi editoriale, operații care m-au costat multe ore și zile de muncă, recompensate însă generos prin vădita bucurie pe care i-o provoca profesorului perspectiva de a-și vedea tipărită o parte a operei sale la care ținea foarte mult. Cartea a apărut postum, în 1989, la Editura Junimea, cu titlul *Studii de istoria limbii române literare*.

În aceiași ani se plasează încă un episod pe care îl consider semnificativ pentru caracterul omului Ivănescu și, în consecință, demn de relatat. Întrucât profesorul Ivănescu nu mai putea primi doctoranzi din rațiuni de sănătate, a trebuit, în 1985, să mă înscriu, după o îndelungă așteptare, la profesorul Vasile Arvinte. În chiar primele săptămâni de după examenul de admitere la doctorat, fiul profesorului Arvinte, tânăr fizician cu doctoratul abia luat în Elveția și cu un loc de muncă asigurat acolo, decisese „să rămână în Occident” (ca să folosesc jargonul specific al vremii!). Potrivit ritualurilor punitive ale regimului ceaușist, profesorul Arvinte a fost dat afară din funcția de prorector și i s-a retras și dreptul de a conduce doctorate, așa încât proaspătul doctorand care eram s-a văzut „aruncat pe drumuri”, fără îndrumător oficial. În acel moment, cu un devotament sui-generis, Ivănescu a luat asupra sa sarcina de a-mi găsi un îndrumător, din foarte puținii profesori încă activi în domeniul filologiei, la București. Întors la Iași, a dorit să îmi comunice

vestea bună că l-a convins pe profesorul Boris Cazacu să accepte să-mi coordoneze el doctoratul. Tot parcursul respectivelor tratative mi-a fost relatat într-o scrisoare pe care mi-a trimis-o acasă prin dl Fasolă:

Iași, 23.12.85
Dragă Domnule Munteanu,

De trei zile caut prin aducătorul acestei scrisori să afl de la Telefoane numărul D-voastră de telefon și nu reușesc. Așa că m-am hotărât să-ți comunic prin scrisoare cele ce am „făcut” la București.

M-am întâlnit cu dl Cazacu chiar în primele zile ale lunii decembrie. Am vorbit cu el la telefon după ce m-am întors din Timișoara (pe la 15 decembrie; în primele zile ale lunii era plecat la Brăila, la o sesiune organizată de el). Între timp primise plicul pe care-l lăsasem la Editura Academiei. Este destul de greu bolnav și realmente nu vrea să mai aibă un doctorand. Dar dacă Ministerul nu va binevoi să modifice repartitia făcută, te va primi cu dragă inimă. Știe deja că ești unul din tinerii cei mai bine pregătiți din Universitatea noastră – n-a mai fost nevoie să te laud și eu, deși am făcut-o –, și va accepta propunerile de teză pe care le vei face (mai exact: le-ai și făcut). N-am discutat cu el despre examenele pe care le vei da cu el și despre referatele pe care le vei susține la el, dar am înțeles că ar vrea mai mult de două examene, poate și mai mult de două referate. El a cerut Ministerului să fii transferat la Iași; iar, în cazul că aceasta nu se poate, să i se trimită înștiințare scrisă că ai fost repartizat să faci doctoratul cu el. În momentul în care va primi înștiințarea – dacă o va primi –, te roagă să faci un drum la București, ca să te întâlnești cu el și să stabilești tematica examenelor și a referatelor. Dacă cumva Universitatea din Iași a primit înștiințare că ai rămas repartizat tot la el, va trebui să-i dai un telefon și să-l întrebi când trebuie să mergi la București, pentru a vă întâlni și hotărî ce trebuie. Eu am venit din București la 17 decembrie, dar, având treburi, n-am mai ieșit din casă. După câte am înțeles, voi vorbi sâmbătă, 28 decembrie curent, la Institut, despre specificul limbii române. Probabil nu voi ieși până atunci din casă. Dacă ai timp, poți să mă vizitezi într-o zi. De sărbători, vă urez amândurora, matală și Doamnei Munteanu, ca și rudelor și copilului, sănătate, ani mulți, succese, bucurii.

G. Ivănescu

Acesta a fost omul G. Ivănescu, gata să sară în ajutorul cui socotea el că îl merită. Acum, la 25 de ani de la moartea lui, îmi dau seama că persoana sa întrupa efigia clasică a omului de știință, la care geniul creator se asociază cu un caracter puternic. Într-un corp foarte fragil, expus mereu îmbolnăvirilor de tot felul, se adăpostea o inteligență uriașă și o mare voință, capabile să se asocieze într-o disciplină a muncii și a studiului pe măsura uriașelor proiecte concepute de posesorul lor. O dăruire totală și dezinteresată pentru știință, fluiditate și mobilitate a gândirii, respect pentru adevăr, tensiune a ideilor, o curiozitate multilaterală și o memorie impresionantă erau alte caracteristici și aspecte ale acestei puternice personalități. Se adăuga altruismul și generozitatea față de toți cei din jurul său, dar mai ales față de cei mai neajutorați. Nu puțini abuzau adesea de un fel de ingenuitate a profesorului în raport cu aspectele banale ale traiului zilnic. Față de un singur lucru era însă inflexibil: impostura academică de orice fel. Cei care l-au cunoscut vor confirma afirmația mea că G. Ivănescu se manifesta zgomotos, direct și fără menajamente la adresa tuturor „imbecililor” cărora nu se sfia să le rostească numele.

Un respect profund și constant față de memoria profesorilor săi – G. Pascu, G. Ibrăileanu, P. Caraman, I. Iordan și, în special, Alexandru Philippide – a fost încă unul din atributele cele mai memorabile ale personalității lui G. Ivănescu. Pietatea filială față de magistrul nu se manifesta la el doar în planul simbolic, ci și în cel al faptelor, căci Ivănescu a preluat, asimilat și continuat principalele elemente ale doctrinei lingvistice a lui Philippide și, tot în plan concret, s-a preocupat constant de receptarea operelor acestuia, proiectând și realizând parțial, cu ajutorul dnei Carmen-Gabriela Pamfil, editarea operelor savantului.

În raport cu cei mai mici, cu studenții, doctoranzii sau colaboratorii săi, îl caracterizau disponibilitatea spre dialog și răbdarea de a asculta pe oricine. Poate și înțelepciunea acumulată cu vârsta îl făcuseră, în perioada în care l-am cunoscut, să fie atât de iertător și transigent pe teribilul polemist din unele articole de tinerețe. Mărturisesc că am asistat câteodată la scene care îmi stârneau revoltă și stupeoare, văzând răbdarea cu care îl asculta și, după părerea mea, timpul pe care îl irosea stând de vorbă îndelung cu tot felul de nedreptățiți de soartă.

G. Ivănescu avea ambiția marilor idei și curajul de a-și afirma originalitatea de gândire. În raport cu grandioasele proiecte pe care le schițase și ale căror urme se văd în manuscrisele lăsate, ceea ce a reușit să publice, deși impozant, pare modest. Cu toate că era recunoscut și respectat de cei mai mulți, temut de unii, iubit și chiar adulat de câțiva, lui Ivănescu nu i-a fost dată bucuria de a se vedea urmat până la capăt, după cum constată cu luciditate și tristețe undeva (*Profesorul Ivănescu la 70 de ani*: 93):

„Dar, în această muncă, eram singur. Și poate aceasta a fost tragedia vieții mele: faptul că am fost obligat să reprezint singur timp de aproape jumătate de veac doctrina lui Philippide despre limbaj cu îmbunătățirile pe care i le-am adus”.

A murit probabil cu speranța că posteritatea îi va da dreptate. Visa nașterea unei lingvistice sintetice și complete, integratoare și totală, pe baze antropologice și filosofice, exact ca marele lui prieten E. Coșeriu. Momentul impunerii și generalizării în conștiințele majorității lingviștilor a acestui imperativ nu a sosit încă, deși multe semne încurajatoare în acest sens încep să se întrevadă.

BIBLIOGRAFIE

- Ivănescu 2012 = G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, ediția a II-a, revizuită, indici și bibliografie de Eugen Munteanu și Lucia-Gabriela Munteanu, cu o postfață de Eugen Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Munteanu 2011 = Eugen Munteanu, *O prietenie exemplară. Petru Caraman și Gheorghe Ivănescu în corespondență*, în „Limba română” (Chișinău), anul XXI, nr. 1–2, p. 35–41 (I); nr. 3–6, p. 271–276 (II); nr. 7–8, p. 166–174 (III).
- Munteanu 2012 = Eugen Munteanu, *Elogiu magiștrilor*, în „Dacia literară”, anul XXIII, nr. 3–4 (102–103), p. 78–88.
- Profesorul Ivănescu la 70 de ani* = *Profesorul Ivănescu la 70 de ani. Omagiul elevilor și colaboratorilor. Răspunsul profesorului G. Ivănescu*, Centrul de multiplicare al Universității din Iași, 1983.

CONCEPTUL DE LIMBĂ LITERARĂ A UNUI DIALECT, CU APLICARE LA AROMÂNĂ, ÎN VIZIUNEA LUI G. IVĂNESCU

NISTOR BARDU*

1. Noțiunea de „dialect literar”, prin care înțelege o variantă a limbii române literare (scrise) în perioadele de constituire a acesteia (de la primele texte din secolul al XVI-lea, până în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea), este întrebuițată de G. Ivănescu în *Problemele capitale ale vechii române literare* (1948) și reluată apoi în *Istoria limbii române* (1980). Și în prima lucrare, și în cea de-a doua, autorul îi combate pe cei care au susținut în lingvistica românească (Rosetti, Densusianu) că limba română literară este rodul unei conștiințe lingvistice unice și identice pe tot teritoriul dacoromănesc și are la bază dialectul muntean. Dimpotrivă, au existat mai multe conștiințe lingvistice deosebite, chiar dacă nu radical, de la o regiune la alta (1980: 567). G. Ivănescu a distins, în *Problemele capitale...* (cap. III, „Dialectele literare românești”: 80–137) următoarele dialecte literare dacoromânești: 1) dialectul textelor rotacizante din secolul al XVI-lea; 2) dialectul din Ardeal de la nord de Mureș; 3) dialectul din Muntenia și din Ardealul de sud; 4) dialectul literar moldovean; 5) dialectul literar bănățean, întrebuițat în Banat, Țara Hațegului și Orăștie (80–90). La fel ca alte limbi literare europene, care și-au început existența în epoca feudală prin mai multe dialecte literare, tot așa și în cazul limbii române, vorbită în mai multe state feudale românești, limba literară a funcționat între secolele al XVI-lea și al XVIII-lea, ba chiar până la jumătatea secolului al XIX-lea, când începe unificarea limbii literare prin unificarea normelor ei (cf. 1980: 568), sub forma dialectelor menționate.

2. Este de acum bine cunoscut faptul că, dintre toate dialectele sud-dunărene ale limbii române, dialectul aromân este singurul care și-a dezvoltat o variantă literară sau, cel puțin, un început de variantă literară dialectală. În acest sens, în lucrarea deja menționată (*Istoria limbii române*), G. Ivănescu face mai multe considerații asupra acestei realități culturale, lansând totodată conceptul de „dialect literar” sau „limbă literară a unui dialect” (Ivănescu 1980: 633–635, 726–729). Luând în discuție, în lucrarea citată, *Dialectele sud-dunărene în secolul al XVIII-lea*

* Universitatea „Ovidius”, Constanța, Aleea Universității, nr. 1, România.